

Reizen zonder bagage

Geert Mak op zoek naar Amerika

door Frans Verhagen © 2012

De Oude Wereld mag de bakermat zijn van het literaire reisverhaal, variërend van omzwervingsepiek als de *Odyssee* tot dooltochtproza als *Voyage au bout de la nuit*, het *road trip book* is een typisch Amerikaans fenomeen. Jack Kerouac publiceerde in **1957** zijn *On the road*, John Steinbeck verhaalde in *Travels with Charley* uit **1962** van de reis met zijn hondje Charley en, veel langer geleden maar nog steeds prachtig, Francis Parkman deed in **1849** verslag van zijn ontdekkingsreis op de Amerikaanse prairies in *The Oregon Trail*. Een meer recente vertegenwoordiger van het genre was William Least Heat-Moon die in **1982** een bestseller schreef met *Blue Highways*, de kroniek van een reis van **13.000** mijl over de Amerikaanse b-wegen waarin hij evenveel over Amerika als over zichzelf schreef. Dat gold ook voor een boek uit **1974** dat ik als student verslond: Robert Pirsigs *Zen and the art of Motorcycle Maintenance*, een motorreis van *coast to coast*, gelardeerd met filosofie of iets wat daar voor doorging, en andere besognes van de auteur. Het had te maken met generaties: toen ik zelf de eerste van mijn drie trans-Amerika reizen ondernam, ging Pirsig mee, niet Kerouac.

Beide boeken pasten echter naadloos in de Amerikaanse traditie van *road trip books*. De meeste daarvan zijn een mengeling van fictie en non-fictie en voor de lezer is de nauwkeurigheid van de feitelijke informatie nauwelijks relevant. Het boek is de reis, en geen zinnig lezer haalt het in zijn hoofd om de reis exact na te doen, ik niet althans. Jack Kerouac noemde *On the Road* niet voor niets 'een roman'. Pas veel later hoorden we dat hij onderweg verscheidene malen een pauze nam om thuis uit te rusten en te douchen. Maar wat doet dat er toe als je zijn boek leest?

Omgekeerd zijn een paar van de mooiste literaire romans uit de Amerikaanse geschiedenis reisboeken, althans verhaaltechnisch gegoten in de vorm van een zwerftocht. *Adventures of Huckleberry Finn* (**1844**), de Great American Novel over een jongen die de Mississippi afzakt, was Mark Twains manier om de Amerikaanse samenleving te portretteren in een roman over beide oevers van een verdeeld land dat zestien jaar later uiteen zou spatten. Zelfs een statisch boek als *Let's Now All Praise Famous Men* van James Agee en Walker Evans is een exploratie, een ontdekkingsreis door een onbekend Amerika en niet in de laatste plaats door Agee's eigen verhouding met zijn vaderland. Afstanden worden er niet in afgelegd, maar een trektocht biedt dit fameuze werk wel. In **1936** kreeg Agee van het blad *Fortune* opdracht om een portret te maken van het Amerikaanse platteland in het Diepe Zuiden, dat toen in de greep was van de Grote Depressie, met een armoede, een uitbuiting en een sociale achterlijkheid die elke verbeelding tartte. Dat bleek toen Agee in de acht weken dat hij verbleef bij de keuterboertjes in Alabama, blanke loonslaven, niet alleen piekerde over Amerika maar ook in een persoonlijke crisis raakte. De foto's van Walker Evans in het boek voegden aan Agee's verscheurde overpeinzingen een laag van onthutsend realisme toe die destijds moeilijk aan de man te brengen was. Logisch misschien dat *Fortune* weigerde het verhaal te publiceren. Toen het boek in **1941** verscheen, werd het nauwelijks verkocht, en pas veel later kreeg het de erkenning als het klassieke meesterwerk dat het is.

Het beschrijven van een reis door dat gigantische Amerika is een methode die ook door veel buitenstaanders, en ik doel hier op niet-Amerikanen, wordt gebruikt om hun ervaringen in en met de Nieuwe Wereld te ordenen. De lijst van schrijvers die dit deden, is lang en reikt van Frances Trollope,

met haar *Domestic Manners of the Americans* uit **1832**, en Charles Dickens, met zijn *American Notes* uit **1842**, tot de onuitstaanbare Franse filosoof en narcist Bernard-Henri Lévy die in **2006** nog een bestseller had met *American Vertigo*.

Het lijkt simpel. Een beetje rondreizen als buitenlander, praten met deze en gene, je observaties opschrijven en, voilà, je hebt een reisboek te pakken. Nou vooruit, voeg er nog wat uitdagende overpeinzingen aan toe om het intellectueel gewicht te geven en het heeft iets van een *road trip book*. Maar meestal is het een zwaktebod, zo'n reis, tenzij de tocht op zichzelf zo interessant is dat hij op eigen benen kan staan, met andere woorden, als de reis zelf het verhaal is. Een mooi voorbeeld daarvan zijn de verslagen van de Lewis and Clark Expedition, de tocht van een team ontdekkingsreizigers die in **1805** en **1806** in opdracht van president Thomas Jefferson de nog volkomen onbekende andere helft van Amerika exploreerde, de net verworven gebieden van de 'Louisiana Purchase', in de hoop een commercieel bruikbare doorgang naar de Stille Oceaan te vinden. Het verhaal over deze tocht is en blijft verslavend leesvoer, zowel in de vorm van de uitgebreide dagboeken van de reis, de meer dan vijfduizend pagina's tellende *Journals of the Lewis and Clark Expedition*, die een mengeling bieden van wilde avonturen, ongekende landschappen, dieren en mensen, maar ook rauwe ontbering en verlossing, als in de navertelde samenvatting die de historicus Stephen Ambrose in **1996** optekende in *Undaunted Courage: Meriwether Lewis, Thomas Jefferson and the opening of the American West*.

Een van mijn eigen favorieten in dit genre is *Two Years Before the Mast* (**1840**) van de jonge journalist Richard Henry Dana, over zijn zeereis naar en ervaringen in Californië. Toen hij daar in **1835** aankwam heette het gebied nog Alta California en was het een perifere provincie van Mexico met een paar vervallen missieposten, uitgebuite Indianen, corrupte Spaanse overheersers en hacienda's van meedogenloze plantagehouders alles overhebben om hun droom van rijkdom te realiseren. Deze broeierige Californische cocktail zou meer dan een eeuw later Hollywood inspireren tot de creatie van de gemaskerde ruiter Zorro, de Spaanse edelman Don Diego de la Vega die als enige wakker lag van al dat onrecht en in zijn vermomming de held van de kleine man werd.

Overigens werd het boek van Dana over dat onbekende Californië een bestseller toen in **1849** de gold rush uitbrak en massa's Amerikanen naar het Westen trokken. Dana zelf werd topjurist tijdens en na de Burgeroorlog en zijn naam leeft voort in Dana Point, een rotsparadijs ten zuiden van Los Angeles, vlakbij San Clemente waar president Richard Nixon zijn Western White House optrok, vanwaar hij niet zelden mismoedig over de oceaan stuurde omdat heel de wereld hem weer eens probeerde dwars te zitten.

De vorm van het *road trip book* is zo aantrekkelijk, vermoed ik, omdat het vreselijk moeilijk is om een boek over Amerika te schrijven dat recht doet aan alle facetten van die samenleving en dat werkelijk inzicht geeft in dat rare land, dat we als buitenlanders zo goed denken te kennen en toch nooit kunnen doorgronden. Een *road trip book* biedt een elegante ontsnapping aan de ambitie het land in één analytisch boek te pakken. Ik weet dat dit onmogelijk is, omdat ik zelf ooit een poging daartoe ondernam met *Amerika als legpuzzel* (**1988**), enkel om te ontdekken dat mijn journalistieke ambitie groter was dan mijn sociologische en journalistieke vaardigheid.

Ik zeg dat het 'onmogelijk' is voor een buitenstaander om Amerika in een boek te vatten, maar het is één keer gelukt. Daarbij ging het niet om een *road trip book* maar om een werk dat weliswaar was gebaseerd op een reis doch zich daarvan geheel had losgezongen. De jonge Franse aristocraat Alexis de Tocqueville, momenteel weer helemaal in de mode als verlicht conservatief denker, reisde in **1831** en **1832** negen maanden door de Verenigde Staten met zijn vriend Gustave de Beaumont. Drie jaar later produceerde Tocqueville het eerste deel van *De la Démocratie en Amérique*, een analyse die nog

steeds mag gelden als de enige die hart en ziel van Amerika doorgrondt en in woorden weet vast te leggen. Hoewel Tocqueville en Beaumont dagboeken en aantekeningen bijhielden die ook zijn gepubliceerd, was *Démocratie* nadrukkelijk niet een reisboek en zeker geen *road trip book*. Tocqueville oversteeg die genres ruimschoots met zijn verbluffend subtiele meesterwerk.

Tocqueville is *hors catégorie* maar er vallen wel wat algemene opmerkingen te maken over reizigers in Amerika en de boeken die ze produceerden. De goede reisschrijver is, denk ik, niet erg aanwezig in zijn of haar boek – beter nog, zoals Tocqueville, geheel afwezig. Uiteindelijk wil je ook niet weten wat de praktische problemen waren, flirtende meisjes, pruttelende motoren, lekkende boten, hulpvaardige echtgenotes, regen, sneeuw of falende **gps** systemen. In zijn *American Notes* schreef Charles Dickens verontwaardigd over het ongebreidelde eten en drinken van de Amerikanen en noteerde allerhande ongemakken en ongenoemens van een geïrriteerde reiziger. Leuk om te lezen maar niet meer dan dat. Ook meer dan honderdvijftig jaar later zijn gesprekken met pensionado's in koffiehuisen of een verslag van de enorme ontbijten die Amerikanen naar binnen slaan niet geweldig interessant – zelfs niet door de kanttekening dat ze in Californië minder hoog optasten dan in Nebraska, en dat ze in het zuiden 's ochtends *grits* eten, een maispapje dat elders niet wordt gewaardeerd.

Soms gaat een *road trip book* meer over de schrijver zelf dan over wat hij onderweg allemaal tegenkomt. Zo was John Steinbecks reis met zijn hondje Charley in feite geen onderzoek van Amerika maar een lange vlucht voor de verveling, voor zijn schrijversblok, voor zijn vrouw, voor de ouderdom, voor wat dan ook, het was, anders gezegd, een vlucht voor de naderende dood. *Zen and the Art of Motorcycle Maintenance* voerde je dwars door Amerika, maar het verhaal ging au fonds over een man die langzaam zijn gezonde verstand verloor. Hiermee kan een buitenlander minder gemakkelijk weggomen. Ik zou zeggen dat iemand die Amerika wil beschrijven, die inzichten wil bieden, niet zelf de hoofdpersoon moet zijn – tenzij hij natuurlijk aan de hand van zijn verhaal wil illustreren dat hij heeft gefaald. Dat zou leuk en inzichtrijk kunnen zijn. Kijk hoe ik zocht en niet vond. Lees mijn mislukte *road trip book* en hoe dit bewijst dat Amerika niet te vatten is.

De zwakste *road trip books* zijn, denk ik, boeken waarin de schrijver de reis van een ander overdoet. Auteurs die vijftig, honderd of honderdvijftig jaar na dato – of welke willekeurige datum dan ook, want getallen als deze hebben natuurlijk niets te betekenen – willen kijken of er nog iets over is van wat Parkman, Kerouac of Steinbeck in hun boeken opschreven, en dan getrouw hun routes nareizen. Deze auteurs overtreffen nooit het origineel en leveren zelden interessante boeken af.

Toen de beste Amerikaanse journalisten honderdvijftig jaar na de reis van Tocqueville zijn tocht nog eens overmaakten, kwamen ze weliswaar met interessante observaties over het Amerika van **1983** maar uit niets bleek dat ze die observaties niet zonder Tocqueville hadden kunnen maken, laat staan dat ze er de overkoepelende visie op de verenigde Staten aan toevoegden die de grote man zelf wel formuleerde. Ook Bernhard-Henri Lévy reisde zogenaamd 'in de voetsporen' van zijn grote Franse voorganger maar zijn verslag van modern Amerika zal niet tot de klassiekers gaan behoren. Integendeel, het liet zien hoe goed Tocqueville was en hoe pretentius Lévy.

Het nareizen van een eerdere auteur toont doorgaans twee zwakheden. De eerste is dat men impliceert dat de betreffende schrijver een reisboek schreef en niet een *road trip book*. Kerouac nareizen of de route volgen van Robert Pirsig om te vertellen wat er nu, anno **2012**, anders is dan je in hun boek aantreft is – hoe zeg ik het fijnzinnig - nou ja, overbodig. Sterker, in veel opzichten is het *self defeating*. De reis was voor het oorspronkelijke boek immers het middel, niet het doel. Wat zoekt de 'nareiziger' dan in vredesnaam?

Bovendien, en dat is de tweede zwakte, waarom zou ik met Kerouac, Steinbeck of Least Heat-Moon in de hand op pad gaan als ik ook op eigen kracht een reis kan maken? Wel, misschien is zo'n eigen reis voor sommige auteurs gewoon te hoog gegrepen. De 'nareiziger' laadt de verdenking op zich dat hij zijn materiaal alleen maar kan ordenen met zijn voorganger als intellectuele ruggengraat – en die verdenking blijkt meestal terecht.

Een *road trip book* en natuurlijk ook een nareisboek kun je larderen met stukjes geschiedenis die iets te maken hebben met het gebied waar je doorheen reist. Dan moet je wel geschiedschrijving bieden die iets verder reikt, die iets verschaft van dat diepere inzicht in Amerika waarnaar de auteurs van een *road trip book* op zoek zeggen te zijn. Een bezoek aan Custers Last Stand kan dan leiden tot een cultuurhistorische beschouwing over het Indianenbeleid in de negentiende eeuw en de betekenis daarvan voor de Amerikaanse ziel. Een tocht door het noorden van de staat New York, 'burned over country' genoemd vanwege de religieuze prairiebranden die er woedden, kan uitmondde in een essayistische uitweiding over geloof en de trek naar het westen, of over de charlatan Joseph Smith Jr. die in upstate New York zijn Mormonen-spiel opzette. En vandaar kun je doorschrijven over de tegenstelling tussen de kleine boerderijtjes daar, armoedige gemengde bedrijven, en de grote plantages in het zuiden, en hoe dit contrast de ontwikkeling van Amerika heeft beïnvloed. Aldus kunnen dan reis en cultuurhistorisch inzicht versmelten tot een leesbaar en duurzaam boek.

Iemand die deze kunst beheerste, was Frederick Law Olmstead, die we beter kennen als ontwikkelaar van Central Park in New York, maar voor de Burgeroorlog was Olmstead vooral een scherp observerende journalist met een machtige pen. Zijn reportagereizen door Amerika voor de *New York Daily Times* werden gebundeld in drie boeken die klassiekers werden in het genre van het road trip book: *A Journey in the Seaboard Slave States* (1856), *A Journey Through Texas* (1857) en *A Journey in the Back Country in the Winter of 1853-4* (1860). Aan het begin van de Burgeroorlog vatte hij deze delen samen in *Journeys and Explorations in the Cotton Kingdom* (1861), dat net als de andere drie een prachtig boek over het Zuiden is. Olmstead combineerde geschiedenis met observaties, schreef in de eerste persoon en wierp met zinvolle excursen in de geschiedenis licht op de belangrijkste kwestie van zijn tijd: de slavernij en de drift naar afscheiding van de zuidelijke staten.

Als iets minder getalenteerde schrijvers geschiedenis in hun boeken stoppen, blijft het echter het meestal bij vignetjes, weinig dwingende anekdotes die er wel of niet wat toe doen, stukjes geschiedenis zonder context. De meeste van deze auteurs komen niet veel verder dan wat Amerikanen 'potted history' noemen: het navertellen van de vele mooie verhalen uit die lange geschiedenis, zeg maar het Amerikaanse equivalent van Hansje Brinker. De stap van vertellen naar inzicht, van anekdotiek naar overzicht lukt hierbij doorgaans niet.

Sterker nog, er zijn zelfs maar weinig historici die in staat blijken om in één greep een geslaagd portret van Amerika te geven. De irritant conservatieve maar briljant polemische Paul Johnson kwam in de buurt met zijn *A History of the American People* (1998), nadat zijn progressieve tegenhanger Howard Zinn in 1980 al het mooie *A People's History of the United States, 1492-Present* had geschreven, een geschiedenis vanuit progressief perspectief die tot verontwaardiging van conservatief Amerika een bestseller werd op scholen en universiteiten. Er vallen heel wat kanttekeningen te maken bij zowel Johnson als Zinn, maar visie hadden ze wel.

In een verder verleden was er de ongeëvenaarde Henry Adams die in zijn *The Education of Henry Adams* (1918) literaire ambitie mooi mengde met geschiedenis. Het boek werd een jaar na zijn dood uitgegeven en onmiddellijk bekroond met een Pulitzer Prize, en later zette de Modern Library het op nummer één van de 'Top Honderd' Engelstalige non-fictieboeken. Een ander voorbeeld van een geschiedschrijver met een gouden greep is de grote historicus Charles Beard, die met zijn *An*

Economic Interpretation of the Constitution of the United States in **1913** een radicaal andere kijk gaf op kapitalistisch Amerika.

Deze schrijvers hadden een visie op dat ongrijpbare geheel van de Verenigde Staten. Maar zij blijven uitzonderingen. Veel vaker blijft het bij een 'Geschiedenis in een notendop-aanpak' waarbij in feite brochures van de National Park Service aan elkaar worden geniet. Veel complete beschrijvingen van de Verenigde Staten, boeken dus die alle staten in al hun facetten belichten, bestaan er dan ook niet. Vijftig staten plus DC, dat is ook nogal een klus. John Gunther, de ondernemende journalist die een levenswerk maakte van zijn *Inside*-boeken (*Inside Europe*, *Inside Russia* enzovoort) maakte één keer de grote reis door Amerika voor zijn *Inside the USA*, dat werd gepubliceerd in **1947**. Dit meer dan duizend pagina's tellende werk was zo succesvol dat er zelfs een musical van werd gemaakt, maar de rest van zijn carrière koos Gunther nooit meer de VS als onderwerp (afgezien van het in **1956** samen met Bernard Quint gemaakte *Days to Remember; America 1945-1955*).

Het is, laat dat duidelijk zijn, een heidens karwei om een serieus, inzichtrijk boek over de Verenigde Staten te schrijven. Om daarbij dan ook nog origineel te zijn, moet je werkelijk van goeden huize komen. De genoemde auteurs kwamen in de buurt maar alleen de onvolprezen Tocqueville is het echt gelukt.

Het vereist enige arrogantie en een hoop zelfvertrouwen, of wellicht de persoonlijkheid van Bernard-Henri Lévy om te pretenderen dat je al reizend, al zoekend, al of niet in voetsporen van deze of gene, Amerika kunt vinden. Nou ja, het zoeken, dat gaat doorgaans prima, maar iets vinden dat de zoektocht ook voor de lezer interessant maakt, dat is problematischer.

Dit brengt me bij de reden voor deze overpeinzing over het *road trip book*, het reisboek, de Amerikaanse geschiedenis en de ongrijpbaarheid van de Verenigde Staten. In feite zijn deze gedachten een lange bespreking van het nieuwe boek van Geert Mak, *Reizen zonder John. Op zoek naar Amerika*. Ik had het ook kort kunnen doen: in **575** bladzijden reist de gevierde Nederlandse auteur Geert Mak door een stukje van de VS. Langs de weg en in zijn grote boekenkast te Amsterdam zoekt hij Amerika en vindt het niet.